

Сергій Геннадійович Черняк,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач відділу
законодавчих розробок і проблем фінансування культури,
Український центр культурних досліджень,
вул. І. Мазепи, 21, м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В ЕПОХУ ВІДРОДЖЕННЯ, РЕФОРМАЦІЇ ТА ПРОСВІТНИЦТВА

Статтю присвячено проблемі соціального виховання в епоху Відродження, Реформації та Просвітництва. Автор на засадах історико-персоналістичного аналізу висвітлює прогресивні ідеї щодо місії людини на Землі періоду Відродження, провідні ідеї розвитку педагогічної думки епохи Реформації, зростання авторитету науки щодо активної позиції людини в процесі здійснення суспільних перетворень доби Просвітництва. Не залишено поза увагою також вивчення педагогічної думки України XV-XVI ст., братських шкіл, системи виховання козацької республіки, а також періоду українського національного відродження XVI-XVIII століття.

Ключові слова: соціальне виховання, епоха, Відродження, Реформація, Просвітництво, педагогічна думка.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті кожна освічена людина звертає увагу на розвідки педагогів, оскільки саме педагогіка вивчає найскладніше досягнення у світі – людську особистість. Здобутки вітчизняних педагогів свідчать про наявність евристичних традицій виховання, проте необхідність вирішення окремих педагогічних проблем залишається актуальною. Осмислення усієї багатоманітності виховного процесу сприятиме реалізації основної педагогічної мети – всебічному гармонійному розвитку людини. Проблема соціального виховання в епоху Відродження, Реформації та Просвітництва є тим згустком педагогічного досвіду, який оптимізує процес оволодіння теоретичних основ оновленої парадигми виховання.

Аналіз останніх публікацій. Зауважимо, що обрана нами наукова проблема частково висвітлена у публікаціях Т. В. Бондаренко, Н. В. Борбич, О. В. Бурим, О. В. Джексон, А. В. Іванченко, М. В. Перфільєвої, О. С. Середюк, Л. Г. Цибулько та інших. У нашій статті аналізується проблема соціального виховання в історії зарубіжної та вітчизняної педагогічної теорії епохи Відродження, Реформації та Просвітництва.

Мета статті – здійснити історико-персоналістичний розгляд проблеми соціального виховання в епоху Відродження, Реформації та Просвітництва.

Завдання статті: проаналізувати джерельну базу проблеми дослідження; провести історико-персоналістичний аналіз проблеми соціального виховання епохи Відродження, Реформації та Просвітництва.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток виховного потенціалу відбувався за доби Ренесансу. Прогресивні ідеї щодо місії людини на Землі, які лягли в основу гуманізму як провідного ідеологічного напрямку, мали великий вплив на розвиток педагогічної думки. Чимало вчених тієї доби (П. Верджеріо, В. да Фельтре, Ф. Рабле, Й.Л. Вівес, М. Монтень, Т. Мор, Т. Кампанелла та ін.) звертали увагу на соці-

альну складову виховного процесу. Так, П. Верджеріо зазначав, що процеси навчання та виховання повинні мати соціальний характер і передбачати виховання вільної людини – громадянина [20, с. 17]. Праці П. Верджеріо мали великий вплив на творчість багатьох мислителів епохи Відродження, зокрема, на погляди відомого італійського педагога В. да Фельтре, який був прихильником державного виховання. У 1428 р. у м. Мантуя він створив школу «Будинок радості», мета якої – закласти фундамент загальної культури, щоб у подальшому оволодіти спеціальними знаннями. Специфіка закладу полягала в повазі до особистості дитини, забороні тілесних покарань, розвиваючому характері навчання, приділенні великої уваги фізичному й естетичному розвитку, застосуванні ігрових методів навчання, розвитку учнівського самоврядування [27, с. 42]. На думку педагога, мета виховання – виховати «повноцінного громадянина» [28, с. 32].

Видатний французький письменник-гуманіст Ф. Рабле у романі «Гаргантюа і Пантагрюель» [23] висвітлює власну систему виховання, в якій обґрунтував процес навчання, в основі якого лежить вільний інтерес та активність дитини. На його думку, джерелом знань служать не тільки книги, а й вивчення природи шляхом безпосереднього спостереження, бесіди, які збуджують дитячу думку, а також широке знайомство з оточуючим життям [12, с. 46]. Завданням виховання Ф. Рабле вважав формування різнобічної людини, яка сприятиме утворенню розумного суспільного устрою, торжеству суспільного прогресу [27, с. 42].

Визначний іспанський педагог-гуманіст Й. Л. Вівес розглядав педагогіку як науку про всебічне виховання людини. Виховання й освіта, на думку філософа, мають йти від простого до складнішого, ставити зрозумілу кінцеву мету – розвиток особистості й підготовку молодшої людини до життя. Сенс людського життя, вважав він, полягає у щасті, а його можна досягти в суспільстві [28, с. 32].

Французький філософ і письменник М. Монтень розглядав людину як частину природи. Природа, на його думку, повинна бути наставницею у справі виховання. На перше місце в процесі навчання та виховання особистості необхідно поставити не нагромадження знань, а розвиток мислення, здібностей висловлювати власні судження. Виховання він розумів як засіб виявити, розкрити й удосконалити те, що дано людині природою. М. Монтень наголошував на необхідності виховувати людей природними, чесними, працьовитими [28, с. 34].

Думка про виховання молодого покоління в процесі трудової діяльності була вперше висловлена англійським гуманістом Т. Мором. У творі «Золота книга про найкращий люд і про новий острів Утопія» [18] він зобразив картину ідеального суспільного ладу, де була відсутня приватна власність, панувала суспільна організація виробництва і розподілу [12, с. 44]. Великого значення Т. Мор надавав фізичному вихованню, дотримуючись при цьому афінської виховної системи: розвиток гімнастикою, військовими вправами здорового, сильного і красивого тіла [9, с. 109].

Т. Кампанелла майже через 100 років після «Утопії» теж висунув ідею соціального виховання, написавши працю «Місто сонця». У цій роботі він описав ідеальний суспільний лад, в якому приватної власності немає, всі громадяни повинні працювати, кожний одержує за потребою. Для всіх дітей запроваджено суспільне виховання. Новонароджені діти виховуються в суспільних виховних закладах [9, с. 111].

Таким чином, сутність виховання в епоху Відродження полягала у формуванні всебічно розвиненої особистості, повноцінного громадянина, який у майбутньому зможе стати на захист інтересів своєї держави.

Подальший розвиток виховання відбувався в епоху Реформації, яка була пов'язана з розгортанням суспільних рухів проти церкви як ідеологічного оплоту феодалізму. У цей час розвиток педагогічної думки характеризувався провідними ідеями [27, с. 43]:

- вивільнення шкільної освіти з-під впливу католицької церкви;
- запровадження загальної елементарної освіти для дітей усіх станів з метою поширення свого релігійного впливу;
- навчання рідною мовою;
- використання виховної практики братських громад, зокрема ідеї підкорення особистості авторитету громади;
- розвиток середньої освіти на гуманістичній основі з метою сформувати «Благочестя, красномовство, знання» (гімназія Й. Штурма).

Ідеологи Реформації (М. Лютер, Ф. Меланхтон та ін.) звинувачували католицьку церкву в перекручуванні християнського віровчення, виступали проти церковних привілеїв, торгівлі індульгенціями; проповідували політику іконоборства і спрощення релігійного культу; боролися за чистоту та істинність хрис-

тиянської віри апостольських часів. Вони були прихильниками релігійно-морального виховання молоді та вважали школу надзвичайно важливим засобом для реалізації цієї мети [10, с. 38].

Так, М. Лютер на протипагу вчення католицизму висуває думку про спасіння людини, головним чином, вірою. Для цього людина повинна знати джерела віри, тобто Біблію. На думку М. Лютера, Біблію треба мати рідною мовою і читати її всім [9, с. 112].

Найближчим помічником М. Лютера був Ф. Меланхтон. У 1528 р. він написав саксонський нормальний шкільний план, у якому запропонував обмежити навчання дітей тільки латинською мовою, вважаючи, що одночасне вивчення німецької, латинської, грецької та єврейської мов непосильне дітям. Ф. Меланхтон уважав, що для здійснення релігійного виховання дітей у школах необхідно розподілити на класи. Перший клас утворюють діти, які навчаються читання, релігії та співів. У другому класі вивчають граматику, співи і закон Божий. У третьому класі продовжується вивчення граматики і додаються римські поети (Овідій і Вергілій), прозаїки (Цицерон), а також закон Божий і співи.

Як бачимо, керівники реформаційного руху наголошували на релігійно-моральній складовій виховного процесу, реалізація якої можлива за умови створення спеціальної мережі навчальних закладів.

У той же час поряд з розповсюдженням протестантизму активну контрпропагандистську діяльність розгорнув орден Єзуїтів. Єзуїтське виховання ставило за мету зміцнення впливу католицької церкви шляхом пристосування методів виховання до вимог епохи Відродження. Фізичне виховання, добре устаткування школи, застосування принципу наочності, м'яка (зовні) дисципліна, ласкаве (лицемірно ласкаве) поводження з дітьми, досить широке коло загальноосвітніх знань – усе це нові, обумовлені епохою риси єзуїтського виховання. У своїй педагогічній системі єзуїти поєднали крайній консерватизм і повне підкорення особистості авторитетові церкви з проявами індивідуалізму, безумовне панування з м'якою дисципліною, знищення розумової самостійності з блискучим розвитком мислення [9, с. 115].

Виховна система єзуїтів була побудована на розпалюванні в учнях суперництва. Кожному учневі призначався суперник, який мав стежити за своїм товаришем. Засоби суперництва були такі [9, с. 117]:

- обрання на почесні у школі посади преторів, цензорів, декуріонів, учнів справних, що більше встигають;
- урочисте нагородження на багатолюдних зборах з проголошенням похвального слова;
- розміщення учнів у класі відповідно до їхніх успіхів, причому кращі учні займали перші місця, а слабші сиділи на задніх лавах;
- занесення на особливу дошку пошани тих, хто талановито виконав певну роботу.

Тобто можна сказати, що така система виховання розвивала в учнів шпигунство, улесливість, плазунство у ставленні до старших, знищувала будь-яке почуття товаришування. Єзуїтський принцип виховання: «Мета виправдовує засоби» [9, с. 117-118].

В епоху Просвітництва значно зріс авторитет науки, віра в розум людини стала панівною. Вчені цієї доби вважали, що всі люди від природи наділені природними правами, зокрема правом на життя, свободу, рівність. А це свідчить, що всі існуючі в суспільстві відмінності були встановлені не Богом, а самими людьми. З огляду на це, людина могла змінити те, що сама створила.

Така тенденція великою мірою визначила світогляд мислителів епохи Просвітництва (Я. А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Дж. Беллєрса, Д. Дідро, К. А. Гельвеція, Й. Г. Песталоцці та ін.) щодо активної позиції людини в процесі здійснення суспільних перетворень.

Аналізуючи означений історичний період, не можна не згадати визначного чеського мислителя, фундатора наукової педагогіки Я. А. Коменського. Вчений віддав багато років життя написанню праці «Всезагальна порада про виправлення справ людських», значну частину якої присвятив розгляду проблем виховання. Зокрема, у розділі «Пампедія» (всезагальне виховання) виклав свої поради щодо організації виховання та підпорядкування всіх справ життя такому розвитку подій, щоб розум кожної людини в будь-якому віці, маючи улюблене заняття, міг стати садом радощів [8]. На думку Я. А. Коменського, призначення виховання полягало в тому, щоб підготувати підростаюче покоління для перебудови недосконалого людського суспільства.

Відомий англійський філософ і педагог Дж. Локк власні педагогічні погляди висловив у працях «Думки про виховання» [14] та «Про виховання розуму» [13]. Ідеал виховання, за Дж. Локком, – формування особистості джентльмена. Головними виховними засобами він уважав працю, середовище й виховне оточення дитини: «Прийміть за істину, що які б настанови не давали дитині і якими мудрими уроками хорошого тону не напихали її кожного дня, найбільше впливають на її поведінку все-таки компанія, в якій вона знаходиться, і поведінка тих людей, хто ходить за нею» [28, с. 44-45].

Чимало праць видатного представника епохи Просвітництва, філософа, письменника Ж.-Ж. Руссо присвячено ідеям соціальної природи людини. У творі «Суспільний договір» [26] він стверджує, що природне єство людини в суспільстві несе певні втрати, суспільне середовище формує іншу – громадську природу людини. В роботі «Еміль, або Про виховання» [25] вчений розповідає, як необхідно виховувати справжню людину й громадянина. Зокрема, педагог виокремлює такі чутливі періоди розвитку різних видів виховання [27, с. 67]:

- від 0 до 2 років – період пріоритетного фізичного виховання;
- від 2 до 12 років – період пріоритетного розвитку органів почуттів;
- від 12 до 15 років – період пріоритетного розумового розвитку;
- від 15 до 18 років – період пріоритетного морального розвитку;
- після 18 років – період релігійного та громадянського вибору.

На думку Ж.-Ж. Руссо, у процесі виховання повинні враховуватися нахили й потреби дитини, але не випускається з поля зору необхідність підготовки до виконання суспільних обов'язків [28, с. 49-51].

Німецький філософ І. Кант також був прихильником необхідності соціального виховання. Філософ був переконаний, що виховання має розпочатися від моменту народження та здійснюватись відповідними певному віку методами [4, с. 79]. На його думку, дітей потрібно виховувати не для теперішнього, а для майбутнього, можливо, кращого стану роду людського, тобто для ідеї людства і відповідно до його загального призначення. І. Кант уважав, що людина може стати людиною тільки шляхом виховання, якому притаманна таємниця вдосконалення природи [17, с. 171].

Англійський економіст і соціальний реформатор Дж. Беллєрс у трактаті «Пропозиції про створення трудового коледжу всіх корисних ремесел і сільського господарства, з вигодою для багатих, життям у достатках для бідних і добрим вихованням для юнацтва» [1] довів, що суспільне виховання набагато цінніше, ніж приватне, бо в коледжі у процесі виховання сполучаються праця і навчання; матеріал, що вивчається, засвоюється всіма дітьми краще; в коледжі будуть всі види занять для кожного віку і для всіх здібностей. Діти весь час перебуватимуть у стосунках між собою; величезний виховний вплив на дітей матиме трудова дисципліна коледжу. Дж. Беллєрс надавав дуже великого значення вихованню, оскільки вважав, що шляхом правильного виховання можна перетворити суспільство [9, с. 200].

Французький філософ Д. Дідро стверджував, що значення виховання полягає не в тому, щоб зробити з будь-якої середньоорганізованої дитини те, що бажано для її рідних і близьких, а в тому, щоб примусити її постійно займатися тим, до чого вона здатна: ерудицією, якщо вона наділена пам'яттю; геометрією, якщо вона легко комбінує числа і простори; поезією, якщо в ній є пристрасть і уява тощо [11, с. 60]. Таким чином, можна констатувати, що Д. Дідро акцентував на необхідності враховувати природні здібності дитини, розвивати її індивідуальність.

Інший французький філософ-просвітитель К. А. Гельвеція зазначав, що виховання є соціальною функцією суспільства і зумовлене суспільними відносинами. Він стверджував, що мета виховання має полягати в тому, щоб розкрити серце дитини для гуманності, а розум – для правди, щоб виховати патріотів, у

свідомості яких ідея особистого добра тісно пов'язана з ідеєю добра народу. Філософ був переконаний, що основним завданням виховання є моральне вдосконалення людини. На його думку, справжньою основою моралі є прагнення до щастя і правильне усвідомлення особистого інтересу [9, с. 215-216].

Швейцарський педагог Й.Г. Песталоцці також наголошував на суспільній складовій виховання. На його думку, мета виховання полягає в тому, щоб розвинути всі природні сили і здібності людини, причому цей розвиток має бути різностороннім і гармонійним. В основу виховання Й. Г. Песталоцці поклав принцип природовідповідності, який обґрунтував через психологізацію виховання і навчання. Він прагнув побудувати навчально-виховний процес на основі врахування особливостей психологічного розвитку дитини. Вчений уважав, що людина від природи не є досконалою, а може стати такою лише в результаті впливу суспільства. Тому, на переконання Й. Г. Песталоцці, виховання має бути суспільним [9, с. 280-281].

На основі здійсненого персоналістичного аналізу можна зробити висновок, що представники епохи Просвітництва розглядали виховання як засіб підготовки молодого покоління до трансформації недосконалого суспільного устрою та формування громадської природи людини.

Педагогічна думка України XV-XVI ст., відомих в історії як Відродження, найкраще представлена творчістю і діяльністю П. Русина та Ю. Дрогобича [15, с. 31]. Твори цих велетнів освітянської праці характеризуються глибоким почуттям патріотизму, відображають культурні та просвітницькі традиції Київської України-Русі. Вони називали себе русинами і з допомогою латинської мови славили Батьківщину, народ, указували на своє національне походження [16, с. 89].

Так, П. Русин у поетичних творах зі збірки «Пісні Павла Русина із Кросна» дав власне тлумачення виховним ідеям тогочасного суспільства. Педагог обґрунтував гуманістичні погляди на виховання, реалізація яких сприятиме формуванню позитивних якостей особистості. На перше місце в моральному вихованні він ставив чесність, яку вважав найвищим скарбом серед якостей людини.

Надзвичайно талановитим діячем українського Відродження був учитель, вчений, поет, громадський і культурний діяч Ю. Котермак, який увійшов в історію під ім'ям Ю. Дрогобич. Провідну роль у розвитку людини він відводив знанням. Учений так повчав юне покоління: «Святої ж науки себе навчаєте, тую же і чадам давайте» [16, с. 91-92]. Високо цінував Ю. Дрогобич друковане слово у вихованні молоді і важливість науки для народу, яка має прогнозувати майбутнє, допомагати людям попереджати події [7, с. 120]. У вступі до книги «Прогностична оцінка 1483 року» він зазначав: «Я же свої книги в світ випускаю з єдиним бажанням: роду людському аби тільки б корисні були» [5, с. 59]. За Ю. Дрогобичем, мета науки – прогно-

зувати майбутнє, допомагати людям попереджати небажані, катастрофічні події [27, с. 47].

Отже, як бачимо, погляди на виховання представників епохи українського Відродження тісно пов'язані з провідним на той час ідеологічним напрямом – реалізацією гуманістичного підходу до особистості вихованця.

Подальший розвиток освіти на території України XVI-XVII ст. в історико-педагогічному та історико-суспільному відношенні можна розподілити на два головні періоди:

- греко-слов'янський (До-могилянський) – XVI ст. – 30-ті рр. XVII ст.;
- польсько-латинський (Могилянський) – 30-ті рр. XVII ст. – XVIII ст.

До XVI ст. в Україні існували церковнопарафіяльні школи. Їх досить велика мережа була недостатньою для того, щоб задовольнити вимоги часу. Зіткнувшись з нівелюючим культурно-освітнім впливом заходу (зокрема єзуїтською педагогікою) елементарні вітчизняні школи опинились на межі занепаду. Саме тому на цей період припадає виникнення суто українського педагогічного феномену – братських шкіл [19, с. 45].

Братства – це українські релігійно-національні організації, які своїм корінням сягають у XV століття, але найактивніша, наймасовіша їх діяльність відбувалася у XVI-XVII столітті. Вони об'єднували у своїх рядах ремісників, селян, запорозьких козаків, купців та українських магнатів. Братства відіграли величезну роль у боротьбі проти політики національних і релігійних утисків, яку проводили польські колонізатори в Україні [16, с. 97].

Серед братських шкіл, які існували на той час, наведемо такі: у Львові (1586), Вільно (1588), Городку (1591), Бресті (1591), Мінську (1592), Перемишлі (1592), Бельську (1594), Могилеві (1597), Замості (1606), Києві (1615), Луцьку (1619 чи 1620), Пінську (1633), Орші (1648) та ін. [29, с. 86].

Найвідомішими були Львівська та Київська братські школи. Львівська школа належала до унікальних винаходів українського шкільництва. Вона народилася, зросла й зміцніла на власному національному ґрунті, на засадах європеїзму, ставши взірцем для інших братств [7, с. 131].

Робота школи визначалася статутом, який заклав основу специфічної системи виховання. Статут містив 41 положення. Ось деякі з них [29, с. 66]:

- якщо брат образить брата словом на братському зібранні, то винний має бути покараний висідкою на дзвіниці, дати камінь воску і тут же, перед братством, вибачитися перед ображеним братом і усім братством;
- якщо хтось з братії був покараний висідкою на дзвіниці або грошовою карою, то мусить після відбуття кари просити пробачення у того, перед ким він провинився;

• якщо хтось з братів, що не має достатків, дістане яке нещастя або хворобу, то брати допомагають йому братськими грошима та доглядають за ним під час хвороби тощо.

Статутом утверджувались такі прогресивні принципи, як рівність усіх учнів, необхідність тісного зв'язку з батьками, висувались високі вимоги до моральних і педагогічних якостей учителя: «Дидаскал, або вчитель, цієї школи має бути благочестивий, розсудливий, смиренномудрий, лагідний, стриманий, не п'яниця, не блудник, не хабарник, не гнівливий, не задрісний, не сміхотворець, не лихослов, не чародій, не басносказатель..., але прихильник благочестія, в усьому уявляючи собою взірць добрих діл» [24, с. 60].

Львівська школа користувалася такою повагою, що інші братства зверталися до неї з проханням надати посаду, відрядити вчителів, проповідників, надіслати книги [21, с. 20].

Таким чином, система виховання Львівської братської школи сприяла розвитку навичок взаємопідтримки, взаємодопомоги один одному, а також відповідальності за власні вчинки.

Помітний внесок у розвиток національної системи освіти та виховання в першій половині XVII ст. зробила Київська братська школа підвищеного типу. В основу діяльності школи було покладено статут Львівської братської школи, який затверджено в 1620 році [17, с. 79].

Процес виховання в Київській братській школі здійснювався на суворому моральному та національному дусі. Тілесні покарання складали необхідну частину шкільного кодексу. Субота призначалася для повторення всього пройденого за тиждень, і тоді ж таки відбувалася кара над тими учнями, що прогрішили в науці чи в поведінці протягом тижня [29, с. 97].

Київська братська школа закладалася як всестанова. Цей принцип завжди зберігав чинність і посідав першість серед численних статей шкільних статутів, які зобов'язували вчителів постійно нагадувати учням про їхні обов'язки перед богом, батьками, наставниками, суспільством, виховувати їх у дусі взаємної самоповаги, любові до свого народу, його мови, традицій, віри [12, с. 160].

Братські школи, зокрема Львівська та Київська, залишили вагомий слід в історії вітчизняної педагогічної думки. Саме навколо братств концентрувалося культурне, інтелектуальне життя, виховувалися значні прошарки освічених людей. А це створювало сприятливий ґрунт для зростання культурно-освітнього рівня українців [21, с. 21]. Як зазначав С. О. Сірополко, «заслуга братських шкіл... полягала в тому, що вони паралізували успіхи унії та католицизму на українських землях; мали велике значення для розвитку релігійної та національної свідомості українського народу, багато прислужилися своєю загальною доступністю поширенню освіти серед українського люду та сприяли розвитку української культури не тільки фактом

поширення шкільної програми, але й виданням шкільних підручників і наукових праць, особливо в галузі слов'янської філології» [29, с. 99].

Аналізуючи розвиток виховної парадигми українського національного Відродження, необхідно згадати систему виховання в період козацької республіки, фундаментальну основу якої склали ідеї і засоби української народної виховної мудрості [3, с. 380].

У козаків існували своєрідні неписані закони кодексу лицарської честі, що передбачали [7, с. 150]:

- любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, ставленні до Батьківщини-України;
- готовність захищати слабших, молодших, зокрема дітей;
- шляхетне ставлення до дівчини, жінки, бабусі;
- непохитна відданість ідеям, принципам народної моралі, духовності (правдивість і справедливість, скромність і працьовитість тощо);
- відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу, держави;
- турбота про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі;
- цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму;
- уміння скрізь і всюди чинити шляхетно, виявляти інші чесноти.

Козацька педагогіка формувала в підростаючих поколіннях синівську вірність рідній землі, духовність, героїко-патріотичні традиції козацької державності, пріоритет високих лицарських якостей, пошани до старших. Головним завданням козацької педагогіки була підготовка фізично загартованих, мужніх воїнів, захисників рідного краю від чужоземного поневолення [2, с. 21].

Слід зазначити, що українська козацька система виховання – це глибоко самотутнє явище, аналогів якій не було в усьому світі. Вона мала кілька ступенів [12, с. 158-159]:

- дошкільне родинне виховання, яке утверджувало високий статус батьківської і материнської козацької педагогіки;
- родинно-шкільне виховання. Юнаки, які прагнули знань, училися у вітчизняних колегіумах, відомих університетах Європи, отримували підвищену і вищу освіту. Такі молоді люди, освічені та виховані на європейському рівні, часто очолювали національно-визвольний рух, брали активну участь у розбудові освіти, науки і культури України та інших слов'янських держав. У січових і козацьких школах, школах джур, а також після закінчення вищих навчальних закладів юнацтво одержувало систематичне фізичне, психофізичне, моральне, естетичне і трудове виховання, національно-патріотичну підготовку, спортивно-військовий вишкіл.

Таким чином, можна стверджувати, що козацька система виховання сприяла розвитку високої фізичної та духовної культури молодій людині, культивувала лицарську духовність, патріотизм, тобто формувала гармонійно розвинену особистість.

Також доба українського національного відродження XVI-XVIII століття характеризувалася активним розвитком педагогічної думки в особах таких її провідних творців, як І. Вишенський, І. Борецький, Е. Славинецький, С. Полоцький, Ф. Прокопович, Г. С. Сковорода, Я. П. Козельський, А. А. Прокопович-Антонський та ін.

З іменем видатного українського письменника-полеміста, філософа і просвітителя І. Вишенського пов'язане використання полемічності в педагогічній науці та послання як нового виховного засобу. Завдяки посланням ученого було продовжено і розвинено наявну традицію заповітів і повчань в українській педагогіці [16, с. 108]. І Вишенський висував ідеї необхідності навчання рідною мовою, на традиціях рідної культури і народного виховання [24, с. 64].

І. Борецький головну мету виховання вбачав у підготовці людини до практичної діяльності на землі, а не тільки до потойбічного життя. Він закликав батьків віддавати дітей «у науку», ретельно добирати вчителів до дитини. І. Борецький наголошував, що успіхи у вихованні залежать від природних здібностей дитини. Вчений був переконаний, що в основу виховання слід покласти дух народолюбства та патріотизму [17, с. 88].

Український педагог, філолог, письменник і перекладач Е. Славинецький у творі «Громадянство звичаїв дитячих» [30] охопив значне коло актуальних питань виховання – про зовнішній вигляд дитини, її одяг, відвідування церкви, про поведінку під час обіду, при зустрічі зі старшими, в школі тощо. Це своєрідний моральний кодекс громадян України, побудований на засадах народних чеснот, норм християнської моралі, європеїзму. У книзі доречно акцентується увага на виховній ролі дитячих ігор і забав, на значенні фізичного виховання [16, с. 108].

С. Полоцький підкреслював вирішальну роль виховання у формуванні поглядів і поведінки людини. При цьому вихователі та батьки, говорив він, прищеплюючи дітям чистоту розуму і тіла, любов до ближнього, працелюбство і вміння підкорити свою поведінку розуму, нахилиючи до благих справ, повинні знати шляхи і засоби, які ведуть до досягнення мети. С. Полоцький вимагав від людини прагнення до самовдосконалення [6, с. 33].

Видатний український вчений, педагог, історик, філософ, політолог, державний діяч Ф. Прокопович у праці «Духовний регламент» обґрунтував необхідність формувати високоосвічену, духовно багату молодь, оскільки «вчення добре і ґрунтовне є підставою всякої користі...» [22, с. 71]. За цим регламентом він пропонував три типи навчальних закладів: архієрейські школи, семінарії та академії [12, с. 176]. На думку

науковця, освіта є головним фактором суспільного прогресу [27, с. 76].

Український філософ, педагог, письменник Г. С. Сковорода перший в історії вітчизняної педагогічної думки висунув ідею природного виховання. Він уважав, що формування людини має бути спорідненим з її природою, вбачаючи в цьому могутній важіль для встановлення в майбутньому нових відносин між усіма членами суспільства [32]. Під природою людини філософ-просвітитель розумів обдарування, схильності, дані від народження. Мислитель стояв на тому, що надані природою особливості дитини мають добре знати батьки та вихователі й всебічно розвивати їх шляхом навчання. Г. С. Сковорода вважав, що успадковані можливості людини можуть розкритися безпосередньо у природному стані та діяльності [7, с. 160]. Саме тому він був переконаний, що справжнє щастя полягає в тому, щоб пізнати власні здібності та застосувати їх у житті [31].

Я. П. Козельський наголошував, що мета освіти полягає не тільки в тому, щоб дати певну суму корисних знань, що розширюють кругозір, але й у тому, щоб сформувати усвідомлення сили науки, яка єдина у змозі розкрити людині «таємниці природи». Головне, на його думку, виховати людину, сповнену благородних поривань, гуманну, пристрасного поборника справедливості; особистість, яка гармонійно поєднує благо індивіда із суспільним благом [27, с. 78].

А. А. Прокопович-Антонський уважав, що доля народів залежить від виховання молоді. На його думку, люди створюють благополуччя суспільства за умови, якщо з юнацтва напоєні добродієністю і любов'ю до Батьківщини. Вчений був упевнений у тому, що якою б сильною не була держава, вона рано чи пізно буде зруйнована, якщо її опорою не буде виховання. А. А. Прокопович-Антонський убачав у вихованні своєрідну панацею від усіх народних нещасть. Він наголошував, що варто лише надати вихованню всю його силу і значення, як запанують добро і справедливість. Педагог стверджував, що виховання не тільки робить тіло людини міцним, розум освіченим і ґрунтовним, а й озброює серце проти всякого зла [24, с. 121-122].

Підсумовуючи педагогічні ідеї представників окресленого періоду, можна зазначити, що система виховання була спрямована на розкриття природних задатків кожної дитини, формування фізично розвиненого, духовно багатого патріота рідної землі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сутність виховання в епоху європейського Відродження полягала у формуванні всебічно розвиненої особистості, повноцінного громадянина; керівники реформаційного руху наголошували на релігійно-моральній складовій виховного процесу; єзуїтська система виховання розвивала у вихованців шпигунство, улесливість, знищувала почуття товаришування. Специфіка соціального виховання в епоху Просвітництва полягала у підготовці свідомої, мислячої людини, господаря власної долі. Погляди на вихо-

вання представників епохи українського Відродження XIV-XVI ст. були пов'язані з реалізацією гуманістичного підходу до особистості вихованця. Система виховання в братських школах здійснювалась у суворому моральному та національному дусі і сприяла розвитку навичок взаємопідтримки, взаємодопомоги, а також формувала відповідальність за власні вчинки; козацька система виховання сприяла розвитку високої фізичної і духовної культури молоді, культивувала

лицарську духовність, патріотизм. Педагогічні ідеї представників українського національного Відродження XVI-XVIII ст. були спрямовані на розкриття природних задатків кожної дитини.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у здійсненні історико-педагогічного аналізу соціального виховання крізь призму педагогічного доробку конкретного представника зарубіжної або вітчизняної педагогічної теорії.

ЛІТЕРАТУРА

- Беллерс Дж. Предложения об учреждении трудового колледжа всех полезных ремёсел и сельского хозяйства / Дж. Беллерс // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М.: Просвещение, 1971. – С. 213-219.
- Волкова Н. П. Історія українського шкільництва та педагогіки: [Навч. посіб.] / Н.П. Волкова, А.Д. Шевченко. – Д.: РВВ ДНУ, 2003. – 60 с.
- Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект): дис. ... д. пед. н.: 13.00.01 / Нестор Миколайович Гупан. – К., 2001. – 493 с.
- Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в історії вищої школи України (XIX – перша чверть XX ст.): дис. ... д. пед. н.: 13.00.04 / Наталія Миколаївна Дем'яненко. – К., 1999. – 469 с.
- Дрогобич Ю. Вступ до книги «Прогностична оцінка 1483 року» / Ю. Дрогобич // Історія української школи і педагогіки: [Хрестоматія] / Упоряд. О.О. Любар; За ред. В.Г. Кременя. – К.: Знання, 2003. – С. 59-61.
- Золотухіна С. Т. Розвиток ідей виховуючого навчання в історії педагогічної думки та в практиці України: [Навч. посіб.] / С. Т. Золотухіна. – Х.: ХДПУ, 1994. – 108 с.
- Історія української школи і педагогіки: [Навч. посіб.] / За ред. О. О. Любара. – К.: Знання, 2003. – 450 с.
- Коменский Я. А. Пампедия: Искусство обучения мудрости / Я. А. Коменский. – М.: УРАО, 2003. – 317 с.
- Кравець В. П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: [Навч. посіб.] / В. П. Кравець. – Тернопіль: Тернопіль, 1996. – 436 с.
- Курляк І. Є. Загальний огляд історичного розвитку зарубіжної освіти (від найдавніших часів до XIX століття): [Навч.-метод. посіб.] / І. Є. Курляк. – Львів, 2000. – 70 с.
- Левківський М. В. Історія педагогіки: [навч. посіб.] / М. В. Левківський. – Житомир: ЖДПУ, 2002. – 292 с.
- Левківський М. В. Історія педагогіки / М.В. Левківський. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 359 с.
- Локк Дж. Опыт о человеческом разуме / Дж. Локк. – М.: Т-во Кушнерёв и Ко, 1898. – 736 с.
- Локк Дж. Мысли о воспитании / Дж. Локк // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – М.: Просвещение, 1971. – С. 182-212.
- Любар О. О. Історія педагогічної думки і освіти в Україні. – Частина третя: У неволі / О. О. Любар, Д. Т. Федоренко. – К.: ІСДО, 1996. – 104 с.
- Любар О. О. Історія української педагогіки: [Навч. посіб.] / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко. – К.: ІЗМН, 1999. – 355 с.
- Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: [навч. посіб.] / Л. А. Медвідь. – К.: Вікар, 2003. – 335 с.
- Мор Т. Утопия / Т. Мор. – М.: Наука, 1978. – 415 с.
- Персоніфікований систематизатор-хрестоматія досліджень генези історико-педагогічних знань в Україні (друга пол. XIX ст. – поч. XX ст.) / Укл. Л. П. Вовк, О. С. Падалка, О. В. Черкасов. – К.: вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – 99 с.
- Пікельна В. С. Одвічні мрії про «дитину вільну» / В. С. Пікельна // Рідна школа. – 2000. – № 9. – С. 16-18.
- Пилипчук О. Я. Історія науки та освіти в Україні: (Найдавніші часи – перша третина XX ст.): [Навч. посіб.] / О. Я. Пилипчук, О. Ф. Коновець, Л. П. Ярьсько. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1998. – 80 с.
- Прокопович Ф. Духовний регламент / Ф. Прокопович // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / За заг. ред. С.А. Литвинова. – К.: Радянська школа, 1961. – С. 70-77.
- Рабле Ф. Гаргатнюа и Пантагрюэль / Ф. Рабле. – М.: Терра, 1996. – 684 с.
- Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – початок XX ст.): [Нариси] / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Рад. шк., 1991. – 381 с.
- Руссо Ж.-Ж. Эмиль или о воспитании / Ж.-Ж. Руссо. – М.: Т-во Кушнерёв и Ко, 1896. – 651 с.
- Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре: [Трактаты] / Ж.-Ж. Руссо. – М.:Терра-Кн. Клуб: Канон-Пресс-Ц, 2000. – 542 с.
- Сбруєва А. А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: [навч. посіб.] / А. А. Сбруєва, М. Ю. Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – 208 с.
- Сисоєва С. О. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: [Навч. посіб.] / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 308 с.
- Сірополко С. О. Історія освіти в Україні / С. О. Сірополко. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.
- Славинецький Е. Громадянство звичаїв дитячих / Е. Славинецький // Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / За заг. ред. С. А. Литвинова. – К.: Радянська школа, 1961. – С. 43 – 46.
- ЦДІАК України, ф. 2168, оп. 1, спр. 316, арк. 37.
- ЦДАВО України, ф. 5110, оп. 1, спр. 2616, арк. 136.

REFERENCES

1. Bellers, J. (1971). Predlozheniya ob uchrezhdenii trudovogo kolledza vseh poleznykh remesel i selskogo hozyaistva [Proposals for the establishment of labor college all useful crafts and agriculture]. *Khrestomatiya po ustotuu zarubezhnoy pedagogiki [Readings on the history of foreign pedagogy]*. (pp. 213 – 219) Moscow: Prosvetshenie [in Russian].
2. Volkova, N. P., Shevchenko, A. D. (2003). *Istoriia ukrainskoho shkilnyctva ta pedahohiky: navch. posib. [History of Ukrainian education and pedagogy: tutorial]*. Donetsk: PVV DNU [in Ukrainian].
3. Hupan, N. M. (2001). Pozvytok istorii pedahohiky v Ukraini (istoriografichnuy aspekt) [The development of history of Pedagogy in Ukraine (historiographical aspect)]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Demianenko, N. M. (1999). Zahalnopedahohichna pidhotovka vchytelia v istorii vyshchoi shkoly Ukrainy (XIX-persha chvert XX st.) [General teachers training in the history of high school of Ukraine (XIX – the first quarter of the twentieth century)]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Drohobych, Y. (2003). *Vstup do knyhy «Prohnostrychna otsinka 1483 roku» [Introduction to the book «Prognostic assessment in 1483»]. Istoriya ukrainskoi shkoly i pedahohiky: [khrestomatiya] [History of Ukrainian education and pedagogy: [reader]*. Kremen, V. G. (Ed). Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
6. Zolotukhina, S. T. (1994). Rozvutok ideyi vihovyuichogo navchannia v istoriyi pedagogichnoyi dymku ta v praktitsi Ukrainu: [Navch. posib.] [Development of the idea of training the training in the history of educational thought and practice in Ukraine: [tutorial]. – Kharkiv: KHDPU [in Ukrainian].
7. Liubar, O. O. (2003). *Istoriya ukrainskoi shkoly i pedahohiky: navch. posib. [History of Ukrainian school and pedagogy: tutorial]*. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
8. Komenskiy, Y. A. (2003). *Pampediya: Iskustvo obucheniya mudrosti [Pampediya: Art of training wisdom]*. Moscow: YRAO [in Russian].
9. Kravets, V. P. (1996). *Istoriya klasuchoyi zarubiznoyi pedagogiky ta shkilnyctva: navch. posib. [History of classical foreign pedagogy and schooling: tutorial]*. Ternopil: Ternopil [in Ukrainian].
10. Kurliak, I. Ye. (2000). *Zahalnyi ohliad istorychnoho rozvytku zarubiznoi osvity (vid naidavnishykh chasiv do XIX stolittya): navch.-metod. posib. [Overview of the historical development of foreign education (from ancient times to the nineteenth century): textbook]*. Lviv [in Ukrainian].
11. Levkivskiy, M. V. (2002). *Istoriia pedahohiky: navch. posib. [History of pedagogy: tutorial]*. Zhytomyr: ZHDPU [in Ukrainian].
12. Levkivskiy, M. V. (2003). *Istoriia pedahohiky [History of pedagogy]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literaturi [in Ukrainian].
13. Lокk, J. (1898). *Opyt o chelovecheskom razume [Essay concerning human brain]*. Moscow [in Russian].
14. Lокk, J. (1971). *Mysli o vospitanii [Some thoughts concerning education]*. *Khrestomatiya po istorii zarubezhnoy pedagogiki [Readings on the history of foreign pedagogy]*. Moscow: Prosvetshenie [in Russian].
15. Liubar, O. O., Fedorenko, D. T. (1996). *Istoriya pedagogichnoi dumky i osvity v Ukraini [History of pedagogical thought and education in Ukraine]*. *Chastina tretia: Y nevoli – Part three: In captivity*. Kyiv: ISDO [in Ukrainian].
16. Liubar, O. O., Stelmakhovych, M. G., Fedorenko, D. T. (1999). *Istoriia ukrainskoi pedahohiky: navch. posib. [History Ukrainian pedagogy: tutorial]*. Kyiv: IZMN [in Ukrainian].
17. Medvid, L. A. (2003). *Istoriya natsionalnoi osvity i pedahohichnoi dumky v Ukraini: navch. posib. [The history of national education and pedagogical thought in Ukraine: textbook]*. Kyiv: Vikar [in Ukrainian].
18. Mor, T. (1978). *Utopiya [Utopia]*. Moscow: Nauka [in Russian].
19. Vovk, L. P., Padalka, O. S., Cherkasov, O. V. (2002). *Personifikovanyi systematyzator-khrestomatiia doslidzen genezu istoryko-pedahohichnykh znan v Ukraini (druga polovyna XIX-pochatok XX st.) [Personalized systematizer-reader of studying genesis of historical and pedagogical knowledge in Ukraine (the second half of the nineteenth century – beginning of the twentieth century)]*. Kyiv: vud-vo NPU imeni M. P. Dragomanova [in Ukrainian].
20. Pikelna, V. S. (2000). *Odvichni mrii pro «dytynu vilnu» [Eternal dreams of a «free child»]. Ridna shkola – Native school, 9, 16-18 [in Ukrainian]*.
21. Pylypchuk, O. Y., Konovets, O. F., Yaresko, L. P. (1998). *Istoriia nauky ta osvity v Ukraini: (Naidavnishi chasy – persha tretyna XX st.): navch. posib. [History of science and education in Ukraine (ancient times – the first third of the twentieth century): tutorial]*. Kyiv: Mizhnarodna finansova agentsiya [in Ukrainian].
22. Prokopovych, F. (1961). *Dukhovnyi rehlyament [Spiritual regulation]*. *Khrestomatiia z istorii vitchuzniano-pedahohiky [Readings on the history of national pedagogy]*. Lutunova, S. A. (Ed). K.: Radianska shkola [in Ukrainian].
23. Rable, F. (1996). *Gargantua u Pantagryuel [Gargantua and Pantagruel]*. Moscow: Terra [in Russian].
24. Yarmachenko, M. D. (1991). *Rozvytok narodnoi osvity i pedahohichnoi dumky na Ukraini (X – pochatok XX st.): narysy [The development of education and pedagogical thought in Ukraine (X – XX c.): essays]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
25. Russo, Zh.-Zh. (1896). *Emil ili o vospitanii [Emile or about education]*. Moscow [in Russian].
26. Russo, Zh.-Zh. (2000). *Ob obschestvennom dogovore: traktatu [The social contract: treatises]*. Moscow [in Russian].
27. Sbrueva, A. A., Rusina M. Yu. (2000). *Istoriia pedahohiky u skhemakh, kartakh, diahramakh: navch. posib. [History of pedagogy in the schemes, maps, diagrams: manual]*. Sumy: SumDPU [in Ukrainian].
28. Sysoeva, S. O., Sokolova, I. V. (2003). *Narysy z istotii rozvytku pedahohichnoi dumky: navch. posib. [Essays on the history of educational thought: manual]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
29. Siropolko, S. O. (2001). *Istoriya osvity v Ukraini [History of education in Ukraine]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
30. Slavynetskiy, E. (1961). *Hromadianstvo zvychaiv dytyachykh [Citizenship of children's customs]*. *Khrestomatiia z istorii vitchuzniano-pedahohiky – Read-*

ing book on the history of national pedagogy]. Lutvunov, S. A. (Ed). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

31. *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kuievi [Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev]*, f. 2168, d. 1, records 316, page 37 [in Russian].

32. *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kuievi [Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev]*, f. 5110, d. 1, records 2616, page 136 [in Russian].

Сергей Геннадьевич Черняк,

*кандидат педагогических наук, доцент,
заведующий отделом законодательных разработок и проблем финансирования культуры,
Украинский центр культурных исследований,
ул. И. Мазепы, 21, г. Киев, Украина*

СОЦИАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ В ЭПОХУ ВОЗРОЖДЕНИЯ, РЕФОРМАЦИИ И ПРОСВЕЩЕНИЯ

Статья посвящена проблеме социального воспитания в эпоху Возрождения, Реформации и Просвещения. Автор на основе историко-персоналистического анализа освещает прогрессивные идеи относительно миссии человека на Земле периода Возрождения; акцентирует на том, что учёные того времени обращали внимание на социальную составляющую воспитательного процесса. Сущность воспитания в эпоху Возрождения состояла в формировании всесторонне развитой личности, полноценного гражданина, который в будущем сможет стать на защиту интересов своей страны. Руководители реформационного движения отмечали религиозно-нравственную составляющую воспитательного процесса, реализация которой возможна при условии создания специальной сети учебных заведений. Автор также раскрывает иезуитскую систему воспитания, которая развивала у учеников шпионаж, лесть, уничтожала чувство товарищества. Среди особенностей развития педагогической мысли эпохи Просвещения следует отметить рост авторитета науки относительно активной позиции человека в процессе осуществления общественных преобразований. Кроме того, рассмотрены особенности педагогической мысли Украины XV-XVI вв. Взгляды на воспитание представителей эпохи украинского Возрождения тесно связаны с ведущим в то время идеологическим направлением – реализацией гуманистического подхода к личности воспитанника. Также описана специфика системы воспитания Киевской и Львовской братских школ, которая способствовала развитию навыков взаимной поддержки, взаимопомощи друг другу, ответственности за собственные поступки. Более того, автор упоминает о казацкой системе воспитания, фундаментальную основу которой составляли идеи и средства украинской народной воспитательной мудрости. Также акцентировано внимание на развитии педагогической мысли периода украинского национального возрождения XVI-XVIII столетия и приходит к выводу, что система воспитания была направлена на раскрытие природных задатков каждого человека, формирования физически развитого, духовно богатого патриота родной земли.

Ключевые слова: социальное воспитание, эпоха, Возрождение, Реформация, Просвещение, педагогическая мысль.

Serhii Cherniak,

*PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), associate professor,
head of the Department of Legislative Proposals and Problems of Culture Financing,
Ukrainian Centre for Cultural Studies,
21, I. Mazepa Str., Kyiv, Ukraine*

SOCIAL EDUCATION IN THE RENAISSANCE, THE REFORMATION AND THE ENLIGHTENMENT

The article deals with the issue of social education in the epochs of Renaissance, Reformation and Enlightenment. Basing on the historical and personality analysis the author highlights the progressive ideas about human missions on the earth during the era of Renaissance; he focuses on the fact that the scientists of that time paid special attention to the social component of the educational process. The education in the Renaissance was aimed at the formation of a comprehensively developed personality, a citizen who will be able to defend the interests of his own country in the future. Special attention is also paid to the development of pedagogical ideas of the Reformation, namely to the fact that the leaders of the Reformation movement noted the religious and moral component of the educational process, the implementation of which is possible in terms of creating a special network of educational institutions. The author also reveals the specifics of the Jesuit system of education that developed espionage and flattery in students; it took away a sense of camaraderie due to the fact that this kind of education was based on the competitiveness. Among the features of the development of educational thought of the Enlightenment it is necessary to note the increase of the authority of science with respect to the active position of a person in terms of social changes. Besides, the article also highlights the peculiarities of education in Ukraine in 15-16th centuries. The views of the representatives of Ukrainian Renaissance on the education are closely connected with the ideological direction known as the humanistic approach to the education. The

author also reveals the educational system of the Kyiv and Lvov communal schools, which contributed to the development of skills of mutual support, mutual aid to each other and responsibility for one's own actions. It has been determined that the Cossack system of education was based on the ideas and educational principles of Ukrainian folk's wisdom. The author also focuses on the development of educational thought of the Ukrainian Renaissance era within 16-18th centuries, and concludes that this system of education was aimed at disclosing natural inclinations of each person, the formation of physically fit, spiritually rich patriots of the country.

Keywords: social education, era, Renaissance, Reformation, Enlightenment, pedagogical thought.

Подано до редакції 13.07.2015

Рецензент: д. пед. н. Л. А. Онищук
